

Westerbork

Het schooljaar is weer voorbij; het is vakantie. We hebben een huisje gehuurd in Hooghalen in Drenthe. Het huisje staat aan een klein stilstaand watertje met lelies en lisdodden. Twee keer heb ik hier een ijsvogeltje gezien. Je kan vanuit ons huisje zo de hei oplopen. De dopheide staat in bloei; de struikheide begint hier en daar te bloeien. Een kudde Schotse hooglanders graast rustig langs het pad waarop ik loop. Midden in dit heideveld staat een bankje. Dit bankje is mijn denkplek. Ik ga er vaak even zitten. Het is hier één en al vrede en stilte. Bijna een paradijs.

Bijna. Want achter de horizon, nog geen anderhalve kilometer verderop, is kamp Westerbork. We zijn er geweest. Dit kamp was een plaats der duisternis, een hel op aarde.

We bezoeken het museum waar je een beeld krijgt van de geschiedenis van dit kamp. Het meest treffen mij de gesproken verhalen die daar tot een gedachtenis bewaard worden. Een perronbeambte die op station Hooghalen briefjes van Joden op de post deed. Indrukwekkend zijn ook de woordeloze verhalen die de achtergebleven spullen vertellen: een sinterklaasgedichtje van een Joods jongetje dat aan sint om een cadeau vraagt en een koffertje met een paar tolleren erin dat van een zigeunermeisje is geweest.

Daarna gaan we met de bus naar het kampterrein. Centrum van het kamp is de groteske villa van kampcommandant Gemmeker. In de villa gaf hij zijn feesten met 'Wein, Weib und gesang' en rookte hij samen met Ferdinand aus der Funten genoeglijk zijn sigaren. Na elk 'transport' van Joden of zigeuners naar Auschwitz was er 's avonds een door Gemmeker verordende cabaretvoorstelling, zodat de achterblijvers wat konden worden afgeleid van alle wanhoop en ook de heren Nazi's zich wat konden verpozen (al mochten ze dan niet lachen want lachen om een Joodse grap was ongepast).

Na de oorlog is Gemmeker tot tien jaar cel veroordeeld omdat zijn regime 'relatief mild' was en vanwege zijn verweer 'ich habe es nicht gewusst' dat hij met succes wist vol te houden. Gemmeker kwam na vijf jaar vrij wegens goed gedrag. De rest van zijn leven runde hij op succesvolle wijze een sigarenwinkel in Duitsland. Het is meerdere keren gebeurd dat kampoverlevenden die een doosje sigaren wilden kopen zijn winkel binnenliepen en oog in oog stonden met hun voormalige kampkommandant.

We lopen verder en krijgen de verhalen te horen van wat er zich allemaal afspeelde in de barakken, het ziekenhuis, het schooltje, de latrines en de appelplaats. In gedachten hoor ik op de appelplaats de namen van mensen wier boeken ik las –Anne Frank, Etty Hillesum, Friedrich Werinreb en vele anderen– maar letterlijk hoor ik hier de namen van de namelozen die hier middels een filmband worden voorgelezen. Terwijl die namen nog naklinken in mijn ziel, komen we bij de gedachtenisplaats waar 102.000 rode stenen staan. Op sommige van die stenen liggen kiezelsteentjes die daar zijn neergelegd door Joodse bezoekers van het kamp. Vaak bidden zij hier in een hoekje het 'kaddisjgebed', aldus de gids.

We eindigen bij het gedachtenismonument: een verbogen spoorrails. Alles is hier symboliek: de witte steentjes tussen de rails wijzen naar de gedepoteerde Joden, zigeuners en verzetsstrijders, de grijze steentjes buiten de rails staan voor de veelal toekijkende of meewerkende Nederlanders en de rails die omhoog buigen en eindigen in de lucht vormen de schreeuw ten hemel van het 'waarom'.

Stil keren we terug naar de bus. De chauffeur brengt ons weer naar het museum, waarna we naar ons vakantiehuisje terug keren. Vandaar ga ik naar mijn denkplek op de hei.

Daar zit ik nu. In dit ene stukje Drenthe waar paradijs en hel bijeen komen. De titel van een boek van Alice Herz-Sommer drukt deze tegenstelling wondermooi uit: "Ein Garten Eden inmitten der Hölle" ("Een hof van Eden middenin de hel"). Herz-Sommer overleefde kamp Theresienstadt dankzij het feit dat ze een begaafd pianiste was en de Duitsers haar spel graag wilden horen. Voor haar was de muziek van Chopin, Schumann en Bach die zij spelen mocht „een hof van Eden midden in de hel.”

Ik kan dit alles maar niet klein krijgen. Waarom heeft de mens, die een paradijs ontving om er in vrede te wonen en God lief te hebben, deze hel op aarde gewild? En het gaat maar door: Nice, Würzburg, München en wat er allemaal nog meer gaat komen.

Maar achter de einder ligt Gods eeuwig paradijs.